

SERIES MINOR

2

Record
de
Josep
Pijoan

Jordi Maragall i Noble

REIAL ACADEMIA DE BONES LLETRES
BARCELONA, 1997

Record de Josep Pijoan

Jordi Maragall i Noble

Record de Josep Pijoan

Conferència

———— pronunciada el 7 de novembre de 1996 ————

amb motiu de la seva recepció com a Acadèmic Honorífic.

Presentació de Josep Romeu i Figueras;

paraules de benvinguda d'Eduard Ripoll i Perelló

Barcelona
1997



Fundación
Ramón
Areces



Reial Acadèmia
de Bones Lletres
de Barcelona

Disseny: Natàlia Arranz

Dipòsit legal: B-11.784

FIROTIP, S.L.
Passatge Ferrer i Vidal, 10
08005 Barcelona

En primer terme vull agrair al Dr. Eduard Ripoll i als altres membres de la Reial Acadèmia de Bones Lletres que m'hagin concedit l'honor de formar part —com a membre honorífic— d'aquesta entitat. No crec tenir mereixements per a una tal designació i em sento una mica avergonyit d'haver acceptat aquest nomenament. He recordat que el meu pare, Joan Maragall, va ésser nomenat membre de la Institució però mai va prendre possessió per motius per a mi desconeguts. Així em sento doblement responsable d'haver acceptat ara, a les meves velleses, aquesta distinció. Ho faig malgrat tot, amb el convenciment que si alguna cosa puc aportar a l'Acadèmia és l'experiència de molts anys i el record d'algun personatge català que, ell sí, hagués merescut aquest honor.

Parlaré així de Josep Pijoan, personatge per a molts llegendari perquè pràcticament desaparegué de la vida cultural catalana el 1910 i després sols

algunes estades passatgeres (1922, 1928 i altres a partir d'aquest any) i, sobre tot les seves obres *Historia del Arte*, *Historia del Mundo* per a Salvat Ed. i la *Summa Artis* per a Espasa Calpe, han deixat un rastre que molts estudiosos han pogut seguir. Malgrat tot només alguns intel·lectuals prestigiosos han treballat sobre la seva personalitat. Des de la suculent biografia de Josep Pla, fins als treballs d'Enric Jardí o d'Alexandre Cirici, Jordi Castellanos, Joan Lluís Marfany i els articles llunyans de Josep Ma. de Sagarra (fragment de les seves Memòries), Feliu Elies, Gaziol i potser algun altre, han posat en relleu la vigorosa personalitat de Josep Pijoan. La publicació de la correspondència entre Maragall i Pijoan, d'Anna Ma. Blasco ha constituït, fa un parell d'anys, un factor decisiu per entendre el tarannà pijoanesc.

Vull destacar la biografia de Josep Pla, perquè les seves paraules són «de primera mà». Tres estades a Suïssa, entre 1959 i 1961, amb llargues xerrades de Josep Pijoan que Pla captava prenent notes al vol, o bé escoltant amb avidesa i escrivint després, han fet possible aquesta meravellosa biografia que Pijoan demanà que s'intitulés «Vida i miracles de Josep Pijoan». Dóna però la felicitat coincidència que el llenguatge de Pijoan escau perfectament a Josep

Pla. Sembla que s'hi trobi bé i que en transcriure les xerrades es produeixi una mena d'identificació voluptuosa que permet a Pla d'escriure amb una llibertat ben seva. Les paraules ragen pel broc gros i teixeixen un entramat que va entortolligant la personalitat de Pijoan. Quan hom acaba de llegir les 170 pàgines de la biografia, té la sensació d'haver rebut un bany de Pijoan i d'haver-s'hi submergit fins a l'extrem de sentir-ne una proximitat física.

El 1965, quan encara no havia aparegut la biografia de Josep Pla, el Servei d'Estudis d'una entitat bancària, es proposà de publicar una sèrie de biografies de personatges catalans. Ens reunírem un grup d'amics i ens distribuïrem els personatges. A petició meva em correspongué Josep Pijoan. Altres personatges foren assignats a bons escriptors i amics. La sèrie s'inicià amb la publicació de la biografia d'Eugeni d'Ors a càrrec d'Enric Jardí. Després, per raons que ara no són del cas, s'interrompé la sèrie. Però havia ja iniciat la recerca de dades sobre Pijoan. Unes circumstàncies concretes afavorien el meu treball: la relació íntima que existí entre Pijoan i el meu pare; els records que a casa nostra deixà aquest home singularíssim; el tracte que jo mateix vaig tenir-hi des de 1928, amb tres estades a Suïssa

des de 1956 fins a un mes abans de la seva mort el 1963; i sobretot, el privilegi de disposar de documents que em facilitaren familiars de Josep Pijoan. Aquest darrer punt m'obliga a encetar el capítol d'agraïments. Parlaré en primer terme de Geneviève Bugion de Pijoan, segona esposa del nostre personatge. En dues ocasions vaig fer el viatge a Lausanne, després de la mort de Pijoan, per parlar llargament amb Geneviève. Les dades que aquesta intel·ligent i distingida senyora em facilità corresponien a tota la vida de Pijoan. No sols als anys del seu matrimoni, el 1950. En segon terme hi ha la documentació que em facilità el Dr. Carles Pijoan i Beristain, nebot de Pijoan. El valor d'aquests documents és insubstituïble per parlar, després, de les arrels de Pijoan. També forneixen informació de l'estada de 8 anys de Pijoan al Canadà, entre 1913 i 1921. La correspondència de Pijoan amb la seva mare, la germana Helena i els germans Josep i Ernest no l'he utilitzada perquè, seguint el consell de Jordi Rubió, els documents privats i no publicats, no han de veure la llum fins molt després de la seva redacció: són íntims.

Una altra font d'informació fou la publicació d'obres de Pijoan que no són les voluminoses abans

esmentades: *La lluita per la cultura* (Ed. 62), *L'obra nova* (Selecta). També aquest editor publicà el llibre d'Enric Jardí *Tres diem-ne desarrelats*. Aquests eren Pijoan, D'Ors i Gaziol. Finalment hi juga un factor personal d'afecte i de coneixement que em condueix suaument a endinsar-me en el clima pijoanesc, ultrapassant la informació estricta.

Dec molt a Pijoan, fins i tot crítiques dures, de paraula o escrites, que m'han fet un gran servei i han incidit en moments difícils de la meua vida.

* * *

Parlaré de les arrels de Josep Pijoan. Però abans cal que recordi que Pijoan fou un poeta, un activista, un promotor cultural. Ell sempre deia que hi havia tres personatges que l'havien format i pels qui sentia una gran devoció: Maragall en poesia, Prat de la Riba en acció, i Francisco Giner de los Rios en ideologia. De Maragall i de Giner escrigué dos llibres: *El meu Don Joan Maragall* i *Mi Don Francisco Giner de los Rios*. De Prat de la Riba escrigué un article als «Quaderns de l'exili» de Mèxic, publicació periòdica editada per Joan Sales i Raimon Galí, cap als anys quaranta. Ideològicament era també tri-

butari de Spinoza, el panteïsta, i de Darbey, un pensador del segle XVIII que creia que podia establir-se un contacte directe amb la divinitat, sense passar per les religions positives. De fet, ja des de les seves estades a Suïssa i a Londres, des de 1910, conegué i s'adherí als quàquers. Hi contribuï segurament la seva primera esposa, Teresa Mestres, divorciada del Sr. Baladia de Barcelona i un dels factors que contribuï al seu exili voluntari de Catalunya.

Entre 1906 i 1910, de retorn d'estades a Itàlia i Madrid, fou el braç dret de Prat de la Riba. Treballà a la Junta de Museus i recuperà físicament els murals romànics del Pirineu català. Fou inspirador i secretari de l'Institut d'Estudis Catalans. I també posà la primera pedra a la Biblioteca de Catalunya. Escrigué articles a «La Veu de Catalunya» de caire catalanista però impregnats d'un universalisme que el dugué a conèixer, després, les cultures més exòtiques i primitives (Cirici en parla amb detall). Publicà el *Cançoner*, el seu llibre de poemes dins d'una estètica maragalliana, i contagiats de la cultura popular de pagesos i pastors que havia conegut al Pla de la Calma del Montseny i en els seus recorreguts pel Pirineu. Aquestes anyades catalanes també mereixen un capítol a part. Són plenes d'anècdotes su-



Jordi Maragall i Noble pronunciant la seva conferència

coses i han donat lloc a discussions sobre si Pijoan era un modernista o un noucentista. Parlant-ne un dia amb Marià Manent aquest em digué que Pijoan ho era tot: romàntic, modernista i noucentista.

Pensem que si era modernista en poesia, era noucentista com a home d'acció. Això podria donar lloc a una afirmació, potser arriscada, sobre la fluïdesa del catalanisme i de l'universalisme de començaments de segle. Els personatges de Pijoan i D'Ors ofereixen especialment un testimoniatge de l'universalisme.

Un cop donades aquestes breus dades de la personalitat de Pijoan, vaig a parlar de les arrels del personatge. Perquè aquestes són encara menys conegudes.

LES ARRELS

El mercat de Santa Caterina, encara avui, al 1980, dóna vida als carrers que el rodegen. Hi ha botigues lluminoses i netes que, als vespres, gairebé enlluernen i impedeixen de veure la negror i la vellesa de les cases. Adroguers, carnisseries, merceries, perfumeries i fins fàbriques de joguines i de

«bromes» com diu el rètol d'una d'elles. Els oficis hi són ben representats. Però aquí la modernització no ha arribat. Els fusters i petits impressors treballen amb les portes obertes i deixen veure aquell esgrogueïment de la pàtina que els anys i la feina han anat deixant per les parets. El carrer de Mercaders és, però, un dels que va quedar afectat per la «reforma». Aquesta s'endugué bona part de les cases del cantó de ponent que ara ofereix un aspecte agrisat i sòrdit. Són les parets altíssimes i enfinestrades dels darreres del Foment del Treball Nacional. A pocs metres la circulació de la Via Laietana, paral·lela al carrer de Mercaders, dóna notícia que han passat molts anys des de 1879, any del naixement de Josep Pijoan i Soteres, fill de Baltasar i Maria. La casa és avui inexistent. És una de les que s'endugué la reforma. El barri, però, sobretot cap a llevant i migdia, no ha canviat gaire. Els carrers de Carders i Corders, la Plaça de la Llana i, més amunt, la Plaça de Sant Agustí Vell, romanen com ara fa cent anys. Ben a la vora, el carrer de Jaume Giralt, on una vintena d'anys abans, el 1860, naixia Joan Maragall. Entre el carrer de la Princesa i el de Sant Pere més Baix, tot aquest nucli urbà, atapeït de cases velles del XVII i del XVIII i fins d'altres més antigues, es conserva

pràcticament intacte. Però l'esvoranc de la Reforma deixà aquest barri arraconat i separat de la Catedral i de la Rambla. Hem d'imaginar-nos, doncs, una certa continuïtat en l'entesa urbana Est-Oest, paral·lela a mar, per no caure en la temptació de creure que a finals del s. XIX el barri de Santa Caterina, era, com és ara, un barri flanquejat per una gran artèria. No. Tirant cap a ponent arribaríem per carrers estrets al barri de la Catedral, al barri gòtic, i molt poc més amunt, pel Portal de l'Àngel, al carrer Comtal, on pels mateixos anys vuitanta naixia Eugeni D'Ors. Tot plegat no res. Una ciutat ennegrida, atapeïda com un puny, que començava a treure el nas per darrera les antigues muralles tot just enderrocades. Carrers estrets, no tots tan estrets ni de murs tan humits com els de Jaume Giralt, però carrers estrets en definitiva, amb les flaires d'herbolaris i drogueries així com dels sofregits per a una bona sopa de pa.

El mateix Pijoan deia que «l'aire i el sol entraven difícilment al carrer de Jaume Giralt, però aleshores la gent no tenia tanta necessitat d'aire com ara, i com a prova donarem que allí ens hi vam criar nosaltres, que els qui hem sobreviscut no som de mala fusta». Aquest «nosaltres» vol dir ell, en Pijoan. Però la manera de dir-ho no deixa d'ésser divertida: «els

qui hem sobreviscut» sembla que vulgui dir que era difícil sobreviure. Ell va sobreviure i pel que hem d'entendre més que de bona fusta deuria ser home d'una salut de ferro: superada la malaltia de joventut, esdevingué corpulent i massís, i amb una diabetis mal cuidada, va viure vuitanta-tres anys i la seva filla del segon matrimoni va néixer quan ell en tenia setanta-dos.

Els carros i les berlines devien passar justets per aquells carrers. I els vianants quasi es fregarien en creuar-se. Més cap a llevant, cap als carrers del Rech i de Tantarantana, els altres carros voluminosos amb cobertura ovalada de lona ennegrida, devien carregar la mercaderia preparada pels enfardadors o bé devien descarregar «les peces de feina que el vell Maragall encarregava des de Barcelona i que les portava l'ordinari i aquell les revenia a uns i altres».

Però al carrer de Mercaders hi vivia la família de Baltasar Pijoan i Vidal que acabava de deixar la casa del carrer Cegos de la Boqueria on, el 1877 hi havia nascut el primer fill, Baltasar Pijoan i Soteras, el gran, com sempre l'anomenaren. Uns anys més tard els veurem al carrer de la Princesa, en una casa glaçada de sostres altíssims. La barcelonina, que es

filtrava per les parets i li enrogia el nas. És també en aquesta casa on a començaments de segle les filles grans de Joan Maragall anaren a veure passar la processó del Corpus. No sabem quina imatge deuria conservar Pijoan d'aquestes processons perquè molts anys després despatriqués encara contra la seva terra denunciant-la de ser un país de processons i pastorets. Sigui com sigui aquest barri el marcà i ell li conservà no sols una afecció sinó fins i tot una tirada que bé podria lligar-se amb aquell xaronisme esmentat per Josep Ma. de Sagarra. Nosaltres, que hem conegut Josep Pijoan ja gran, ens sorprenia amb el seu parlar viu i directe, amb trets d'una picantor saborosa i casolana que no és precisament el de la pura grolleria. Però no era sols el llenguatge. Els anys passats al carrer de Mercaders i al carrer de la Princesa, anys d'infantesa i de batxillerat, marcarien també la seva mentalitat i sensibilitzaren potser el seu ànim en contra d'una burgesia «migpartita entre l'afany de canviar les coses de dalt a baix i el desig d'ordre públic i tranquil·litat, portaveu d'un ordre nou, urbà i industrial però vinculada per mil lligams a un rerepaís tradicional i immobiliista».

Una tarda de la tardor del 1968, el meu germà Ernest, que tan conegué a Pijoan, i jo mateix, anàrem

a casa del Dr. Jordi Rubió on havíem de trobar-nos amb Geneviève i Irene Pijoan, la vídua i la filla, per acompanyar-les pels barris vells de Barcelona. Elles s'ho miraven tot astorades. Els carrers encara són negres. Deuen ser-ho més que no pas abans, quan hi visqueren Maragall i Pijoan. I més tronats, viscuts per gent amb aire malaltís i aparença d'estretor econòmica, gent d'expressió amargada. Entràrem pel carrer Mercaders, per l'extrem Nord, el seguírem i arribàrem fins al carrer de la Princesa, tombàrem cap a Llevant i ens ficàrem per carrerons, deturant-nos davant la capella d'En Marcús. Al carrer de Jaume Giralt ens ficàrem al n. 4, on nasqué Joan Maragall. La casa estava abandonada. Era fosc, enceníem llumins. Però era difícil de veure-hi res. Des de la darrera vegada que la visitàrem amb persones de la família, cap al 1960, s'hi han fet obres, envans i separacions que fan difícil d'identificar les cambres antigues. La primera vegada que vaig entrar-hi, cap a l'any 1932, encara el fotògraf Mas va obtenir unes fotos de la gran alcova on nasqué el nostre pare, en un llit català de caoba amb marqueteria i unes campanetes de metall platejat que onejaven al capçal. Geneviève i Irene quedaven silencioses. La mare amb tendència a exclamacions contingudes, Irene amb els

seus grans ulls magnífics, una mica estàtica, però sempre encuridora. Nosaltres, els germans, ho miràvem una mica defraudats de no poder oferir una visió més clara, més lluminosa, més evocadora. La veritat és que elles hi trobaven un encant, com d'una cosa exòtica i estranya. Segurament els era difícil de fer extrapolacions i d'imaginar el Josep Pijoan que elles conegueren, movent-se, jove, per aquell barri.

La ciutat s'expandia més enllà de les muralles. Els mateixos Pijoan que poc després de començaments de segle anaren a viure a la Ronda Sant Pere 68, o els Maragall que poc abans de néixer Josep Pijoan deixaren el carrer de Jaume Giralt pel de Trafalgar, assenyalaven aquest delit d'engrandiment i modernització. Abandonaren els carrers estrets però quedaven les tradicions i per les festes cercaven l'escalf de la Catedral, de les fires de Santa Llúcia amb les figuretes de Pessebre, del boix-grèvol, i tornaren a arraulir-se interiorment com temorosos de perdre aquell arrelament en les tradicions de la vella Barcelona. Aquesta Barcelona vella actuaria per als nou arribats als carrers més amples com rerepaís immobiliària. I en certa manera podem creure que una forta tensió devia quedar instal·lada en l'ànim de Josep Pijoan perquè després aparegués

amb expressions virulentes, com tindrem ocasió de constatar.

No tot era, però, immobilisme a la Barcelona Vella. Per bé que aquest fos un dels caràcters que prevalgué després en la burgesia econòmicament i socialment dominadora, hi havia l'altra tradició popular, liberal i sovint republicana mantinguda especialment per la menestralia que convivia en els barris de la Barcelona vella amb aquella burgesia que de mica en mica l'anà abandonant. I és justament aquesta línia que ens interessa remarcar aquí per comprendre després alguns trets peculiars de Josep Pijoan.

Hauríem hagut de fer esforços considerables per entroncar aquell tarannà popular, de vegades un xic discordat, amb la dèria pijoanesca de fer coses grans i amb la seva capacitat d'admiració pels visionaris profètics i agitadors de les consciències, si no haguéssim trobat l'obra, tan suggestiva, d'Àngel Carmona, *Les dues Catalunyaes*. Unes paraules seves ens acompanyen en el nostre propòsit. En la seva «Introducció a l'Home del Barri» Àngel Carmona parla d'un article de Robert Robert publicat a la revista *Un tros de paper* i diu: «En el retrat que Robert feia (de l'home del barri) hom reconeix la vocació in-

ventora, enciclopèdica i messiànica que tenia antigues arrels en figures com Arnau de Vilanova i Ramon Llull». No res més volíem que aquesta evocació. Per bé que, al nostre entendre, lliga millor amb una figura com la de Pijoan que no pas amb la de menestral del barri al qual es referia Robert. Però tant se val, ara volíem esmentar aquest altre corrent que serpenteja de forma visible per la nostra història del vuit-cents, per deixar ben establert que Josep Pijoan infant i jove, es movia entre aquells industrials i aquests menestrals i que en quedaren rastres ben explícits i tensions ben dramàtiques a tot el llarg de la seva història.

Per altra banda què més natural que parlar del seu barri si ell mateix se n'havia enamorat i en parlava a l'un i a l'altre i en discutia la seva reforma? Parlant de Maragall, del seu barcelonisme i dels pocs records que tenia del barri de naixença, Pijoan aprofita per dir-nos que «a Barcelona, tots, qui més qui menys, havíem volgut ésser capellans de petits, sense deixar de trencar-nos el cap a pedrades així que podíem. I amb això, mai no li havíem sentit demostrar, a en Maragall, una gran enyorança per la Barcelona de la Capella d'en Marcús, amb l'obrador de l'argenter, la botiga del bragulaire, la de l'herbolari

del barber i de l'adroguer, que amb la monumental taverna eren la glòria del carrer de Jaume Giralt». I poc després ens parla del «terrible sventramento de Nàpols amb el carrer de Rectifilo, que els noms sols ja us fan esgarrifar». I ens diu encara que amb Casellas havien projectat que la Junta de Museus prengués la iniciativa de recollir records gràfics i literaris del barri que s'anava a «reformar». Fins volien prendre l'índex antropomètric dels aborígens barcelonins i conservar «llur vocabulari de recargolats renecs». Josep Carner havia d'immortalitzar «el perfum de les alcoves amb calaixeres, escaparates i relíquies i quadres de canemàs dels barcelonins del segle passat amb llurs costums, mitologies, tradicions tabús, creences d'ultratomba, fórmules màgiques, confraries, oracions, balls, etc, etc». Però tot això no es portà a terme i ara «haurem d'aprendre-ho de les gatades d'en Pitarra o els quadres d'en Vilanova».

Pijoan era partidari de deixar aquell barri tranquil i es decantava més a la idea d'en Gaudí que «proposava deixar el casc de la Barcelona vella com un museu, com han fet a Nuremberg i a Colònia». I recordem com s'enfurismava perquè no s'havia esventrat el barri de Gràcia, allargant el Passeig fins al

peu del Tibidabo que hauria estat l'emplaçament ideal per a l'Exposició del 1929.

Abans de seguir els seus passos de noi jove decidit, de mirada fixa i pas rectilini, cal que fem un breu repàs als antecedents familiars de Josep Pijoan.

Per la via paterna la família de Josep Pijoan era de Reus, de comerciants i industrials, i el seu pare Baltasar Pijoan i Vidal, nascut el 1841, trencà la tradició reusenca i es casà amb una igualadina, Maria Soteras i Gabarró, nascuda el 1853. De manera que Josep Pijoan i Soteras duia un 50% de sang reusenca i un 50% de sang igualadina. Dues sangs que s'han acreditat en la història de Catalunya com a protagonistes de tota mena d'activitats rendibles, de polítiques guerrerres, de realitzacions artístiques, d'empreses industrials. Sangs orgullosos de llur història, febroses, inquietes, cosmopolites i donades alhora als somnis i fantasies més grandiloqüents i a les comptabilitats més estrictes.

Aquestes famílies de tradició industrial i comercial ve l'hora —segona meitat del XIX— que s'instal·len a Barcelona. I els fills d'aquestes volen estudiar carrera. És el cas de Baltasar Pijoan i Soteras, el «gran», que serà metge, i el de Josep, el segon, que serà arquitecte. Això passa sovint amb els

fills de les famílies procedents d'altres ciutats catalanes que posen casa a Barcelona. La Universitat de Barcelona ha tornat a obrir les portes després del confinament als «Estudios generales de Cervera». La joventut burgesa participa de l'empenta general que la industrialització està donant al país. Uns joves de família forastera situats a Barcelona amb aquell «pathos» ascensional de les famílies arribades de poc a la capital, havien de trobar en la Universitat el medi idoni per a prosseguir la marxa ascendent. Si, a més, la procedència de la família era reusenca la cosa encara s'explica millor.

Sembla que Josep Pijoan no estudiï en col·legi de religiosos. Deuria estudiar «en un d'aquells desgraciats col·legis que hi havia al cor de la ciutat, en un pis de senyors desmantellat, fred a l'hivern i sense altre esbarjo que un pati amb quatre testos». Cal investigar què passava aleshores a la ciutat. Encara no s'havia produït l'escampada d'institucions per les quals, poc després, ja al segle XX, passaren pràcticament tots els fills de casa bona i que contribuïren a la conformació d'uns tipus humans caracteritzats per l'acomodació a una vida religiosa, familiar i dels negocis molt estable, a una condescendència irònicament atorgada a les aventures amoroses de con-

seqüències econòmicament modestes. Això, com a fet social, encara no s'havia establert a les darreries del XIX. Els tipus que correspondrien a aquesta època són com més lliures i originals, també més autodidactes i més llançats. La plètora de figures amb personalitat cantelluda, vibrant i creadora, en l'ordre artístic, literari, polític i industrial que dóna el segle XIX i s'estén fins el primer quart del s. XX, no es repeteix. No pretenem donar a aquesta afirmació un valor radical. Ens caldria fer moltes excepcions. Però sembla evident que la Renaixença i el Modernisme donen unes figures gegantines al costat de les quals, les que seguiren no oferien —potser ni calia que oferissin— tanta grandiositat, profetes o poetes inspirats. Demanava generositat, lliurament total. Era implacable contra la mediocritat dels propòsits, contra la facilitat de les claudicacions, contra els acomodaticis i fins contra els fills dels «senyors esteves» lletraferits o artistes fracassats. Perquè als industrials mateixos que no presumien de «Casa, torre i dona, la millor de Barcelona» sinó que treballaven fins a la vellesa amb tenacitat i ordre, els retia homenatge. «Quants d'aquestos senyors Esteves van fer una vida digna de treball fins a la mort...!» «Quanta bestiesa s'hauria estalviat Barcelona, si més

d'un dels nostres artistes s'hagués resignat a ésser el senyor Esteve Hijo, el segon de la Nissaga».

I això és assenyat. Però, com veurem, hi ha altres coses que Pijoan diu de casa nostra. Tot plegat ens manifesta que els 30 anys viscuts a Barcelona —amb absències més o menys llargues— el sensibilitzaren respecte a les virtuts i defectes de la seva terra i dels seus homes, d'una forma que, en la conversa sobre aquest personatge, alguns arriben a considerar patològica. Sembla convenient que ho diguem des d'ara, perquè d'alguna manera caldrà explicar-se aquest amor i aquest odi tan grans envers els seus. És clar que visqué la seva joventut en un moment plètòric de dinamisme i entusiasme. Ell presencià el creixement de la ciutat que entre 1860 —naixement de Maragall— i 1897 —joventut de Pijoan— passà de 190.000 habitants a 510.000. Ell presencià el redreçament del catalanisme polític, la formació de les associacions obreres, la recuperació de la llengua, tot influeix perquè es contagiï de l'anhel constructiu, optimista i progressiu de l'època. Això explica que es lamenti després, és dolorosament que a l'hora de fer, a l'hora de posar-s'hi, la gent s'hi posi malament i tot quedi curt i escarransit. Un personatge com Pijoan, si hagués esdevingut



El Senyor Jordi Maragall i Noble rebent la medalla i el diploma d'Acadèmic Honorífic de mans del President de l'Acadèmia Dr. Eduard Ripoll i Perelló, en presència del Senyor Pasqual Maragall i Mira, Alcalde de Barcelona.

un amargat i no res més. Però per sobre de les raons que l'emparaven hi ha com veurem, una manera de fer i una manera de dir les coses que anaren incapacitant-lo més i més per a un retorn estable i eficaç. Poques vegades hem vist un home tan apte per a l'activitat creadora, fidel a l'exili voluntari amb tanta tossuderia i que alhora conservi un amor tan gran a la seva terra. Un d'aquells amors que tan aviat es manifesta amb tendresa apassionada com amb increpació brutal. I aquest és un afer molt particular, molt depenent d'una fibra personal peculiaríssima, inexplicable per les ideologies i pels corrents polítics i socials que influïren en la seva formació. És evident però que les seves arrels eren profundíssimes i que per sota del seu universalisme i del seu córrer món, el barri, la sang familiar i la Història de Catalunya, afloren sovint incontenibles i testimonien una d'aquelles condensacions substancioses que a vegades es produeixen en personalitats de sensibilitat excepcional. Pijoan —ja ho hem vist— volia conservar intacta la Barcelona vella. Pijoan va a la recerca, com un enamorat, de les pintures murals romàniques, recupera un text català de Ramon Llull —el nostre Ramon com diu ell mateix—, escriu la vida de l'abat Oliba, se'n va per les muntanyes i re-

cull cançons populars, lliga amistat amb Joan Maragall... i tot això fa una bullida perquè algun foc interior ho escalfa. Passen els anys, més de 50 des que Pijoan se'n va de Catalunya. De fora estant escriu, increpa. De tant en tant ve i fa curtes estades, es baralla, es mofa, fa la rebentada d'això i d'allò, es considera superior als catalans que s'han quedat, superior en activitat, en gosadia, en llibertat mental, en capacitat de decisió, en obres concretes, i des d'aquesta superioritat planteja la lluita. Tot i que a vegades, amb una aguda utilització de la paradoxa, arribava a dir que hom havia de ser valent per sortir de Barcelona i anar-se'n a fer coses grans fora del nostre ambient resclosit però que ben mirat la valentia era d'aquell que gosava quedar-s'hi. Sigui com sigui ell no volia tornar com un turista, ni com un burgès, ni com un estranger estabilitzat; però tampoc com un mesell, pidolaire, penedit. No, ell dóna la cara i quan passatgerament torna als seus, torna a les arrels, profetitza i denuncia. Fins a les darreries de la seva vida conservà aquesta dèria de parlar dels seus i de Catalunya. Els que l'escoltàrem en els seus racons de Suïssa ja malalt, però treballant encara, recordàrem quina tirada conservava per les coses de casa nostra i amb quin desconeixement a vegades!.

Però, qui es deturava a rectificar-li els seus errors?. Allò que es dreçava davant nostre, era l'espectacle d'un home que, després de més de 50 anys d'exili, parlava com si tots els catalans fossin companys seus de col·legi; amb la mateixa familiaritat, amb la mateixa cruesa... i amb la mateixa confiança d'ésser comprès. Així, un dia entrà en X, republicà exiliat, a la seva cambra de Lausanne. Ell, ja una mica sord no entengué ni el nom de qui anava a saludar-lo. I després d'una estona de xerrameca en Pijoan li etziba —¿I què fa aquell bestiota d'en X?— mira que n'arriba a ser, de ximple! L'altre càndidament li respon: Però Sr. Pijoan, si en X sóc jo!— I la conversa continuà sense defalliment. En Pijoan no donava importància als seus impropèris. Eren, repetim-ho, com de col·legial. A més, qui sap si tenia raó moltes vegades i el visitant quedava sanitosament pèrplex davant d'aquella expressió crua de la seva mal portada ambigüitat? A més, ell també ho sabia que a vegades errava el tret. Això formava part inevitable d'un home que s'arrisca i era aplicable a tots els catalans: «Ja en pot fer el nostre poble d'esguerros i maleses: ja en pot incendiar i destruir de riquesa mundana; callar, quan ha de parlar o parlar massa quan hauria de callar... Aquestes pintures (les romà-

niques) d'aparença camperola, diuen i diran al món, per les edats a venir, que hi ha en el país català una força agressiva i expressiva que, a voltes, es presenta revestida de gran bellesa». Semblen expressions valuoses també per descriure un tros d'humanitat personal i concreta com és la del propi Josep Pijoan.

Així les arrels tiraven i es consolidaven en ell constituint un nus de corrents, d'influències i d'impulsos personals que permeten de dir que aquest «desarrelat» de fet, era un dels catalans de soca i arrel (valgui la reiteració) més considerables que han viscut al segle XX. No hi fa res que les arrels haguem de cercar-les molt lluny —recordem la cita d'Àngel Carmona que ens portarà a Ramon Llull o a Arnau de Vilanova—. Però la soca és molt més a la vora. La nostra història del s. XIX, sortosament cada dia més al nostre abast, ens ajuda molt a acostar-nos a Josep Pijoan.

Parlaments del Dr. Josep Romeu
i del Dr. Eduard Ripoll

Paraules de presentació
de l'Acadèmic Numerari
II. Im. Sr. Josep Romeu i Figueras

He d'agrair al senyor President de la nostra Reial Acadèmia l'oportunitat de presentar el senyor Jordi Maragall i Noble en aquest acte del seu nomenament d'Acadèmic Honorífic d'aquesta corporació, una distinció tipificada en els Estatuts de l'entitat i de la qual es féu ús molt sovint en temps passat, però no pas pràcticament des de començaments de segle. Avui volem reprendre l'antic costum que molt justament distingeix personalitats del món cultural i social del nostre entorn amb l'esmentada distinció, perquè l'Acadèmia pensa que, ultra els components habituals de número, n'hi ha d'haver d'altres que, per circumstàncies que siguin, no han ingressat preceptivament i a temps. És una noble manera de reconeixement i de col·laboració i un procés d'obertura de l'Acadèmia a la societat catalana vàlida.

Ja fa anys que disfruto de la coneixença —que a voltes ha estat força íntima, com el fet d'haver estat professor, al Virtèlia, d'un dels seus fills, en Jordi—, el bon tracte i la simpatia del senyor Jordi Maragall i Noble. El seu capteniment ha estat sempre el d'un gran senyor, entre discret i amb molta personalitat. Recordo, per exemple, que quan ell era Director del Patrimoni de la Generalitat provisional, aleshores presidida per Josep Tarradellas, vaig sol·licitar d'ell el seu ajut per fundar una biblioteca d'una rellevant entitat social i cultural igualadina, i m'atengué amistosament i competentment, de forma que poguérem endegar amb èxit les primeres providències i orientar la qüestió fins a un desenllaç feliç, de tal manera que aquella biblioteca en projecte és avui una realitat brillant al servei públic de tota una petita o mitjana ciutat, capital de l'Anoia. Em plau recordar tot això per destacar i fer resaltar el tarannà obert, amical i comprensiu de la personalitat que avui homenatgem.

Sempre he estat un admirador profund del seu pare, Joan Maragall, de l'home sobretot, el poeta i l'assagista. Jordi Maragall i Noble nasqué a Barcelona l'any 1911, el mateix de la mort del gran poeta. Cursa estudis de dret i filosofia i lletres a la

Universitat de Barcelona, entre els anys 1928 i 1932, el darrer dels quals coincidint amb la creació de la primera Universitat Autònoma de la Ciutat Comtal i de Catalunya; una universitat que Jordi Maragall conegué amb profunditat i amor, tal com ens mostra en el seu llibre de 1971 «Balanz de la Universitat Autònoma», prou clar i prou ben estructurat i comentat. En el terreny filosòfic, fou deixeble de destacats mestres del pensament del país, com Serra-Húnter, Joaquim Xirau i Joaquim Mirabet, i, més endavant, en el decurs de la seva evolució, hom percep influències o ressons de filòsofs espanyols, entre ells Ortega y Gasset, Francisco de Cossío o bé Javier Zubiri, la repercussió del pensament del qual fou determinant en la concepció filosòfica de molts col·legues catalans de la seva generació, especialment des que el pensador basc fou destinat a la Universitat de Barcelona per a impartir matèries i coneixements, immediatament després de la Guerra Civil espanyola.

Una gran part de la doctrina de Jordi Maragall i Noble, l'ha propagada ell mateix a través d'assaigs, articles i comentaris amb què ha col·laborat, i segueix col·laborant encara, bé que intermitentment, dins «Convivium», «El Ciervo»,

«Serra d'Or» i «La Vanguardia», en els quals destaca sempre una assenyalada ètica dels comportaments i una tendència humanística i psicològica de gran comprensió envers els moviments de pensament i les reaccions dels humans.

En el present acte de nomenament d'Acadèmic Honorífic de la nostra Reial de Bones Lletres de Barcelona, Jordi Maragall ens parlarà d'un tema suggestiu i que ell coneix profundament: «Record de Josep Pijoan». El nostre interès a sentir-lo és gran, perquè la inquieta figura de l'evocat tingué una llarga correspondència amb Joan Maragall i fou un testimoniatge d'excepció de l'evolució del pensament del seu mestre i amic i de les seves vivències més íntimes. Poeta i historiador molt qualificat de l'art dels pobles de la humanitat, fou també un home de reflexions filosòfiques i humanístiques.

La nostra Reial Acadèmia s'enorgulleix, doncs, de comptar des d'ara entre els seus Acadèmics Honorífics amb la figura polivalent i d'una exquisida discreció i ponderació, de Jordi Maragall i Noble, després de tants anys d'abandó d'aquesta distinció que honora l'interessat i ens honora tots nosaltres.

JOSEP ROMEU I FIGUERAS

Paraules de cloenda del acte
del President Dr. Eduard Ripoll i Perelló

Moltes gràcies, Excm. Senyor, per aquesta vostra conferència magistral. És un motiu de gran satisfacció donar-vos la benvinguda com a Acadèmic Honorífic de la nostra Corporació, grau pel que fóreu elegit per unanimitat. Recuperem així, amb la vostra elecció, una categoria de membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres que no s'havia proveït des de feia quasi mig segle.

Ja l'Acadèmic Numerari Doctor Josep Romeu ha evocat algunes de les vostres circumstàncies personals. Sigui permès ara, de forma molt breu, afegir-hi una consideració i uns records.

El 5 de juliol de 1936, en aquesta Acadèmia de Bones Lletres, llegia el seu discurs d'ingrés «Cató el Vell i una concepció democràtica de la Història» el Doctor Joaquim Balcells, que era contestat en un ampli parlament pel Doctor Pere Bosch Gimpera.

L'estiu anterior havia tingut lloc a Barcelona, amb gran èxit, la Conferència Internacional de Prehistòria de la Mediterrània que aplegà un gran nombre d'arqueòlegs de tot Europa. El moviment cultural català era d'una gran serenitat. L'estructuració de la Universitat Autònoma començava a donar els seus fruits... Uns dies després d'aquell acte d'ingrés del Doctor Balcells arribà l'enorme trasbals de la guerra fratricida... Al cap de tres mesos moria a Ginebra el Doctor Balcells, el primer dels exiliats... Tres anys més tard no quedava res de tot allò... Només quedava la memòria. Vingueren temps difícils que podríem pensar que ja foren intuïts pel vostre pare quan contestant una amarga carta precisament de Josep Pijoan li diu: *Ens l'estimem molt, aquesta terra nostra; i aquesta Barcelona, sia com vulla, és carn i sang nostra; no la sabríem deixar mai del tot. No ens queda més remei que procurar fer-la a la mida del nostre desig, amb esperança o sense esperança. Si és sense esperança, la nostra acció cobrarà un valor superior encara: l'heroisme.*

Deu anys més tard, a París, veiem sovint al Dr. Bosch Gimpera i feiem llargues converses. Ell recordava amb enyorança aquells temps de la Universitat Autònoma i recordo que —segurament en-

tre altres—, esmentava tres noms: el de l'emporità Joan Rubert i els de Pep Calsamiglia i el vostre com a tres esperances d'una Filosofia Catalana. A més, no deixava de recordar al vostre pare pel que, de molt jove, traduï els himnes homèrics. Inclús recitava fragments del *Cant espiritual*...

També voldria, el que us parla, evocar algunes memòries personals. Per no allargar massa aquest que vol ésser un breu parlament, sols n'esmentaré dues o tres que fan referència a la vostra eficaç actuació com a Director General del Patrimoni del Govern del President Tarradellas. El primer és l'emocionada cerimònia de transmissió del tarragoní Mausoleu constantinià de Centcelles. El gran monument, ben estudiat i restaurat per l'Institut Arqueològic Alemany, que n'era propietari, passà quasi immediatament a ésser regit per la Generalitat.

Un altre és la inauguració del monolit dedicat a l'insigne arqueòleg i arquitecte Josep Puig i Cadafalch, iniciador de les excavacions d'Empúries l'any 1908. En els jardins entre les ciutats grega i romana, en una jornada plena de la llum del Golf de Roses, volguereu inaugurar aquell modest monument amb el seu medalló de bronze que durant molts anys havíem tingut que guardar en un magatzem. Era un

acte de justícia envers un home no fàcil, però del que mai no es podrà discutir la grandiosa aportació científica en l'estudi de l'art i l'arqueologia de la nostra terra.

L'enumeració podria seguir. Per exemple aquell bell viatge a Brusel·les per assistir al Congrés d'Europa Nostra en que tant aprenguerem. Però no vull allargar-me més.

Ens heu il·lustrat —i torno a les meves paraules inicials—, amb una lliçó que convindria difondre aviat a partir d'unes pàgines impreses. Comptem amb la vostra freqüent assistència a les sessions acadèmiques i que hi col·laborareu amb la vostra experiència, saber i bon fer. Sigueu benvingut!

I moltes gràcies, autoritats, senyores i senyors, per haver donat caliu a aquest acte.

JOAQUIM BALCELLS, *Cató el Vell i una concepció democràtica de la Història*, Barcelona, 5 de juliol de 1936, 64 pàgs.; resposta de P. Bosch Gimpera, pàgs. 51-61. —L'extret de la carta, sense data, de Joan Maragall a Josep Pijoan, procedeix de l'opuscle JOAN A. MARAGALL NOBLE, *Maragall, esbós biogràfic a través de la seva obra*, Barcelona, 1971, pàg. 29.

Sumari

Conferència de JORDI MARAGALL I NOBLE	7
Paraules de JOSEP ROMEU I FIGUERAS	35
Paraules d'EDUARD RIPOLL I PERELLÓ	39

Aquest opuscle ha estat editat amb motiu
de la cerimònia de nomenament del
Sr. Jordi Maragall i Noble
com a Acadèmic Honorífic
LAUS DEO

